

QURILISH TARMOG'IDA MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISH OMILLARI

Jo'rayev Bobomurod Abdimuminovich

“LANDHOUSE” Mas’uliyati cheklangan jamiyat, Ma’muriy boshqaruv hodimlari,
Texnik nazorat bo’yicha muhandis.

Qurilish tarmog'i mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi infratuzilma, uy-joy fondi, ishlab chiqarish obyektlari va ijtimoiy soha muassasalarini barpo etish bilan bevosita bog'liq. Mazkur tarmoqda mehnat unumdorligini oshirish qurilish muddatlarini qisqartirish, moddiy resurslardan samarali foydalanish, obyektlar tannarxini pasaytirish va bajarilayotgan ishlar sifatini yaxshilashning muhim sharti hisoblanadi. Mehnat unumdorligi, umumiy ma'noda, muayyan vaqt davomida sarflangan mehnat evaziga yaratilgan mahsulot yoki bajarilgan ish hajmini ifodalaydi. Qurilish sohasida ushbu ko'rsatkichni baholashda bajarilgan qurilish ishlari hajmini ishchilar soni yoki sarflangan ish vaqti bilan taqqoslash mumkin. Bunda narxlarning o'zgarishi va qurilish ishlarining tarkibiy xususiyatlarini hisobga olish muhimdir.

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatda bajarilgan qurilish ishlari hajmi 2020-yildagi 88 130,3 mlrd so'mdan 2024-yilda 259 654,3 mlrd so'mga yetgan. Bu davrda ko'rsatkich nominal qiymatda qariyb 2,95 baravar oshgan [1]. Mazkur o'sish qurilish faoliyati ko'lami kengayganini ko'rsatsa-da, uni mehnat unumdorligining aynan shuncha oshgani sifatida talqin qilish mumkin emas. Buning uchun qurilish ishlarining real hajmi, band bo'lgan xodimlar soni va sarflangan ish vaqti bo'yicha ma'lumotlar birgalikda tahlil qilinishi lozim. Shuning uchun qurilish tarmog'ida samaradorlikni oshirish bo'yicha qarorlar faqat bajarilgan ishlarining umumiy qiymatiga emas, balki mehnat sarfi, texnologik jarayonlar va resurslardan foydalanish natijalariga ham asoslanishi zarur.

Mehnat unumdorligiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillardan biri zamonaviy qurilish texnologiyalari va raqamli boshqaruv vositalarini joriy etishdir. Xususan, qurilish axborot modellashirishi (BIM), elektron loyiha hujjatlari, ishlarni rejalashtirishning raqamli tizimlari va avtomatlashtirilgan uskunalardan foydalanish loyihalash hamda qurilish bosqichlari o'rtasidagi muvofiqlikni yaxshilashi mumkin. OECD va Osiyo mahsuldorlik tashkilotining tadqiqotida raqamlashtirish, inson kapitali, infratuzilma va ilmiy-texnik yangilanish mehnat unumdorligining uzoq muddatli o'sishini ta'minlovchi omillar sifatida ko'rib chiqiladi [2]. Qurilish korxonalari uchun bu omillar materiallar sarfini nazorat qilish, ishlarining takroriy bajarilishini kamaytirish va ishchi kuchini zarur jarayonlarga oqilona taqsimlash orqali amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mehnat unumdorligini oshirishda inson kapitali va mehnatni tashkil etish tizimi ham alohida o'rin tutadi. Qurilish ishchilarining kasbiy malakasi, texnik chizmalarni

o'qish, zamonaviy uskunalardan foydalanish va xavfsizlik qoidalariga rioya qilish ko'nikmalari ish jarayonining samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi. Xodimlarni muntazam qayta tayyorlash, bajarilgan ishlar sifatini baholash va mehnat natijalariga mos rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish ish vaqtdan oqilona foydalanishga yordam beradi. Xalqaro mehnat tashkiloti qurilish sohasida mehnatni muhofaza qilishni boshqarish, ish beruvchi va xodimlar hamkorligi hamda xavflarning oldini olishga qaratilgan tizimli yondashuv muhimligini ta'kidlaydi [3]. Demak, mehnat unumdorligini oshirish faqat ish sur'atini tezlashtirish emas, balki xavfsiz, sifatli va uzluksiz mehnat jarayonini shakllantirishni ham anglatadi.

Shuningdek, qurilish loyihalarini rejalashtirish, materiallar va texnikalarni o'z vaqtida yetkazib berish, pudratchilar o'rtasidagi hamkorlikni muvofiqlashtirish hamda bajarilgan ishlar monitoringini kuchaytirish zarur. Qurilish jarayonida materiallarning kechikib kelishi, loyiha hujjatlaridagi kamchiliklar, texnikalarning bekor turishi va qayta bajariladigan ishlar mehnat sarfini oshirib, loyiha muddatlarining cho'zilishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli korxonalar ishlarning kalendar rejasini tuzishi, har bir bosqich uchun mas'ul shaxslarni belgilashi va amaldagi natijalarni reja ko'rsatkichlari bilan muntazam taqqoslashi lozim. Bunday boshqaruv yondashuvi resurslar sarfini nazorat qilish bilan birga, qurilish ishlarining tannarxi va yakuniy sifat ko'rsatkichlarini yaxshilashga xizmat qiladi [2; 3].

1-jadval.

O'zbekistonda qurilish ishlari hajmining o'zgarishi

Yil	Qurilish ishlari hajmi, mlrd so'm	Oldingi yilga nisbatan o'zgarish
2020	88 130,3	—
2021	107 492,7	+22,0%
2022	130 790,9	+21,7%
2023	222 935,8	+70,5%
2024	259 654,3	+16,5%

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining SIAT rasmiy statistik ma'lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblangan

Jadval ma'lumotlari 2020–2024-yillarda qurilish ishlari hajmi izchil oshganini ko'rsatadi. Eng yuqori yillik o'sish 2023-yilda kuzatilib, qurilish ishlari hajmi nominal qiymatda 70,5 foizga ko'paygan. 2024-yilda esa o'sish 16,5 foizni tashkil etgan. Biroq mazkur ko'rsatkichlar qiymat ifodasida berilgani sababli ular qurilish tarmog'idagi real ishlab chiqarish samaradorligi yoki mehnat unumdorligining to'g'ridan-to'g'ri o'lchovi hisoblanmaydi. Narxlar o'zgarishi, qurilish obyektlari tarkibi va bajarilgan ishlar hajmi ushbu natijalarga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun mehnat unumdorligini aniq baholashda qurilish ishlari hajmini xodimlar soni yoki sarflangan ish soatlari bilan birgalikda, imkon qadar taqqoslanadigan narxlarda tahlil qilish lozim [1].

2-jadval.

Qurilish tarmog'ida mehnat unumdorligini oshirish omillari va amaliy chora-tadbirlar

Omil	Asosiy muammo	Taklif etiladigan chora-tadbir	Kutiladigan natija
------	---------------	--------------------------------	--------------------

Texnologik omil	Eskirgan texnika va qo‘l mehnatining yuqori ulushi	Zamonaviy qurilish texnikalari va mexanizatsiyalashgan usullarni joriy etish	Ish vaqtining qisqarishi va mehnat sarfining kamayishi
Raqamlashtirish	Loyiha ishtirokchilari o‘rtasida axborot almashinuvining sustligi	BIM, elektron hujjatlar va raqamli monitoring tizimlaridan foydalanish	Xatolar va takroriy ishlarning kamayishi
Kadrlar salohiyati	Malakali ishchilar va texnik mutaxassislar yetishmasligi	Kasbiy tayyorgarlik, qayta tayyorlash va amaliy o‘quvlarni tashkil etish	Ish sifati va xodimlar malakasining oshishi
Mehnatni tashkil etish	Ishlar ketma-ketligining buzilishi va texnikalarning bekor turishi	Kalendar rejalashtirish, ish vaqti hisobini yuritish va vazifalarni muvofiqlashtirish	Ish jarayonining uzluksizligi va muddatlarga rioya etilishi
Moddiy resurslardan foydalanish	Qurilish materiallarining ortiqcha sarfi va yetkazib berishdagi uzilishlar	Materiallar sarfi me‘yorlarini belgilash va ta‘minot zanjirini rejalashtirish	Tannarx va resurs yo‘qotishlarining kamayishi
Mehnat xavfsizligi	Baxtsiz hodisalar va xavfli mehnat sharoitlari	Xavflarni baholash, xavfsizlik bo‘yicha o‘qitish va himoya vositalaridan foydalanish	Ishdagi uzilishlarning kamayishi va barqaror mehnat muhiti

OECD, Osiyo mahsuldorlik tashkiloti va Xalqaro mehnat tashkilotining tegishli materiallari asosida muallif tomonidan tuzilgan

Jadvaldan ko‘rinadiki, qurilish tarmog‘ida mehnat unumdorligini oshirish texnik modernizatsiya, raqamlashtirish, xodimlar malakasini rivojlantirish va samarali boshqaruv choralarini birgalikda amalga oshirishni talab etadi. Masalan, zamonaviy texnikani xarid qilishning o‘zi yetarli emas: undan foydalanadigan mutaxassislar tayyorlanishi, texnik xizmat ko‘rsatish tizimi yo‘lga qo‘yilishi va ish jarayonlari qayta tashkil etilishi kerak. Xuddi shuningdek, raqamli boshqaruv tizimlari amaliy natija berishi uchun loyiha hujjatlari, materiallar harakati va bajarilgan ishlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar o‘z vaqtida yangilanib borishi lozim. Mehnat xavfsizligi esa unumdorlikka qarama-qarshi omil emas, balki ishlarning uzluksizligi va sifatini ta‘minlovchi zarur shartdir [3].

Qurilish korxonalarida mehnat unumdorligini baholash uchun bajarilgan ishlar hajmi, xodimlarning ish vaqti, materiallar sarfi, texnikalarning bekor turish muddati va nuqsonlarni bartaraf etishga ketgan xarajatlar kabi ko‘rsatkichlarni birgalikda kuzatib borish maqsadga muvofiq. Bunda natijalarni faqat pul qiymatida emas, balki bajarilgan ishning fizik hajmi, masalan, bir ishchi-soatga to‘g‘ri keladigan qurilish ishlari miqdori orqali ham o‘lchash mumkin. Turli obyektlar o‘rtasida taqqoslash o‘tkazilganda ularning turi, murakkabligi, qurilish bosqichi va ish sharoitlari ham hisobga olinishi zarur. Bu yondashuv korxona rahbariyatiga unumdorlik pasayishining sabablarini aniqlash va resurslarni eng muhim yo‘nalishlarga yo‘naltirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, qurilish tarmog‘ida mehnat unumdorligini oshirish iqtisodiy samaradorlikni kuchaytirish, qurilish obyektlari tannarxini pasaytirish, loyiha

muddatlariga rioya etish va bajarilayotgan ishlar sifatini yaxshilashning muhim yoʻnalishidir. Tahlil natijalari qurilish ishlari hajmining oʻsishi oʻz-oʻzidan mehnat unumdorligi oshganini anglatmasligini koʻrsatadi. Shu bois, birinchidan, qurilish korxonalarida mehnat unumdorligini fizik ish hajmi va sarflangan ish vaqti asosida muntazam hisoblash tizimini joriy etish; ikkinchidan, zamonaviy texnika va raqamli qurilish boshqaruvi vositalaridan foydalanishni kengaytirish; uchinchidan, xodimlarni kasbiy tayyorlash va mehnat natijalariga asoslangan ragʻbatlantirish mexanizmlarini takomillashtirish; toʻrtinchidan, qurilish materiallari taʼminoti, ishlar ketma-ketligi va texnikalardan foydalanishni samarali rejalashtirish; beshinchidan, mehnat xavfsizligi talablariga rioya etishni kuchaytirish tavsiya etiladi. Ushbu chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish qurilish korxonalarida mehnat resurslaridan oqilona foydalanish va uzoq muddatli samaradorlikni taʼminlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Oʻzbekiston Respublikasi Milliy statistika qoʻmitasi. Volume of construction works (annual) [Elektron resurs]. SIAT — Oʻzbekiston Respublikasi rasmiy statistik maʼlumotlar bazasi. URL: <https://siat.stat.uz/data/2402/?lang=en>
2. OECD, Asian Productivity Organization. Identifying the Main Drivers of Productivity Growth: A Literature Review. Paris: OECD Publishing, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1787/00435b80-en>.
3. International Labour Organization. Occupational Safety and Health in Construction. Geneva: ILO, 2015. URL: <https://www.ilo.org/resource/report/occupational-safety-and-health-construction-sector>